

JUSTIȚIA ÎN PRINCIPATELE ROMÂNE ÎN VIZIUNEA CĂLĂTORILOR ȘI CONSULILOR FRANCEZI DIN PERIOADA PREPAȘOPTISTĂ

Violeta-Anca EPURE¹

Cuvinte cheie: *Principatele Române, consuli și voiajori francezi, justiție, venalitate, corupție, viziune*

Mots-clefs: *Principautés Roumaines, consuls et voyageurs français, justice, vénalité, corruption, vision*

Din perspectivă zonală, modernitatea românească datorează o consistentă parte de contribuție influențelor exterioare, exercitate deopotrivă dinspre est, cât și dinspre vest, aceasta din urmă fiind identificată îndeobște, chiar dacă nu și exclusiv, cu cea franceză. Punerea în lumină și analiza temeinică a scrierilor lăsate de călătorii sau de consulii francezi prepașoptiști despre Principatele Române, începând cu finele celui de-al XVIII-lea veac și continuând cu prima parte a celui următor, poate oferi perspectiva în care românii erau percepuți de reprezentanții lumii occidentale și să contribuie, totodată, la îmbogățirea unui domeniu al cercetării istorice, generos în oferte, cel al istoriei mentalităților. Pe măsura creșterii prestigiului Franței în Europa, influența ei s-a resimțit atât asupra conduitei politice a Imperiului Otoman, cât și asupra Principatelor. Căile prin care s-au stabilit contacte cu cultura europeană au fost dintre cele mai numeroase și mai variate: preceptorii francezi prezenți în Principate după 1774, la palatele domnitorilor, dar și în casele marilor boieri, secretarii principilor fanarioți, consulii străini, călătorii, francezii care au întemeiat pensioane la București, Iași, Galați etc.

Perioada de timp cuprinsă între tratatul de la Kuciuk-Kainargi (1774) și revoluția pașoptistă reprezintă o epocă complexă sub raport politic, economic și social, cu implicații serioase asupra evoluției ulterioare a Principatelor Române². Mutațiile fundamentale care au marcat estul Europei în decursul celui de-al XVIII-lea veac au determinat un interes particular din partea Occidentului pentru acele regiuni străbătute de un număr tot mai mare de voiajori, care, mai

¹ Universitatea „Ștefan cel Mare” Suceava, Facultatea de Istorie și Geografie, SUCEAVA.

² George Potra, *Din Bucureștii de altădată*, București, 1975, p. 492; Marian Stroia, *Aspecte ale societății românești în viziunea călătorilor străini (1774-1821)*, în *RdI*, 38, 5, 1985, p. 448-449.

târziu, și-au redactat și chiar publicat impresiile de călătorie. Interesul manifestat de francezi pentru acel spațiu a fost circumscris mentalității generale occidentale, caracteristică unei veritabile „etape de documentare”, care urmărea cunoașterea Principatelor din punct de vedere politic, economic, militar, confesional, etnic, al stadiului de civilizație al popoarelor care trăiau acolo³.

Prezentul studiu își propune să redea maniera în care consulii și voiajorii francezi din perioada prepașoptistă au perceput modul în care era organizată justiția, dar și neajunsurile și abuzurile care s-au manifestat și în acest domeniu. În privința relațiilor dintre autoritățile valahe și moldovene cu consulatele străine, în general, și cu cele franceze, în special, acestea erau dintre cele mai diverse: menționăm protejarea intereselor sudiților fiecărei țări, care uneori se finalizau cu procese în care erau implicați supușii străini; ele intrau în atribuțiile logofetei de străini⁴.

Carra scria că ambele principate, ca de altfel „tot restul Imperiului Otoman”, nu aveau „nici o lege tipărită sau scrisă”. Toate procesele erau judecate de domn și de sfetnicii lui, iar sentințele erau, cel mai adesea, pronunțate „prin viu grai și rareori [...] scrise”. Era un lucru obișnuit ca același proces să reînceapă „de zece ori [...] sub același domn sau sub un altul”. Carra chiar exemplifica modul în care se făcea dreptate în Principatele Române, cu câteva procese judecate: un prim exemplu data din vremea domnitorului Grigore al III-lea Ghica. Un negustor din Iași pe nume Nicolleti îl dăduse în judecată pe un datornic de-al său pentru suma de 600 de galbeni „după un cont stabilit și semnat”. Inițial, datornicul a fost condamnat de domnul însuși la plata sumei respective. Postelnicul, în înțelegere cu datornicul, l-a sfătuit pe acesta să-i dea 300 de ducăți. „Debitorul acceptă oferta și dă cei trei sute de ducăți. Contul stabilit și semnat pe registrul negustorului este declarat insuficient chiar de către domn care îl socotise bun mai înainte”. Un alt exemplu era acela al unui ofițer francez, care „făcuse servicii foarte mari unui grec, cumnat al domnului”. Grecul i-ar fi lăsat ofițerului

³ Vasile V. Haneș, *Formarea opiniei franceze asupra României în sec. al XIX-lea*, Craiova, 1929, vol. I, p. 107; Ovidiu Muntean, *Imaginea românilor în Franța la mijlocul secolului al XIX-lea*, Cluj-Napoca, 2005, p. 121.

⁴ Relațiile autorităților cu reprezentanții consulari îmbrăcau, însă, și alte aspecte: activitatea negustorească și meșteșugărească, arendările făcute de către supușii și protejații străini, supunerea acestora la obligații fiscale; în plus, consulii puteau să-l viziteze pe domn, aveau întrevederi cu boierii; audiențele de prezentare occasionau veritabile solemnități, agenții străini fiind însoțiți la curte de adevărate alaiuri. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVI, 1603-1824. *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, S-sor I. St. Rasidescu, București, 1912, p. 1089-1090.

în Iași un teren „întins pentru 400 de piaștri pe an, cu dreptul de a face pe el toate instalațiile, clădirile și manufacturile ce ar dori”. În plus, respectivul ar mai fi primit și un privilegiu scris din partea domnului. Francezul a primit aproape două mii de piaștri pentru a defrișa, a semăna, a clădi. Într-un final, a înghebat o manufactură de faianță”. Din păcate, „abia și-a schimbat înfățișarea acest pustiului sub mâna acestui întreprinzător francez, când bătrânul grec, ocrotitorul lui și așa-zisul lui prieten”, l-a somat „să vină să dea socoteală de tot ce făcuse și de tot ce mai voia să facă, punându-i în vedere să-i dea toți banii pe care îi scotea din gospodăria sa rurală”. Ofițerul, uimit de o asemenea cerere, i s-a adresat domnitorului, amintind de privilegiul primit mai înainte, de contract și de investițiile făcute. „Zadarnică oboseală”, deoarece domnul a considerat corect ca toate instalațiile să-i revină cumnatului său, „cu condiția de a restitui doar 300 de piaștri francezului”. Cumnatul domnului nu a plătit nici măcar cei 300 de piaștri, „jurând pe barba lui că dacă domnul ar vrea să-l silească să plătească oricât de puțin, se va duce la Constantinopol să destăinuiască Porții toate trădările tainice. Și astfel lucrurile s-au terminat așa și bietul ofițer francez a rămas păgubit”⁵.

Un conațional de-al lui Carra, contele d’Hauterive îi pomenea în scrierile sale pe tâlharii din Moldova care atacau în timpul domniei lui Alexandru Mavrocordat Deli-bei, „înarmați cu bâte și topoare”, jefuind sau ucigând călătorii „fără pic de frică”, asemănându-i, totodată, cu bandiții arabi⁶.

Trecând prin Moldova, călătorul Balthazar Hacquet scria că sihaștrii care trăiau pe teritoriul principatului nu erau prea blânzi cu supușii lor, pe care îi tratau adeseori „fără omenie”. „Pentru o vină mică sau pentru a storce bani”, supușii lor primeau vreo două-trei sute de lovituri la tâlpi. Când tălpile bieților oameni erau umflate, ele erau crestate și erau frecate cu sare. Dacă dintr-un motiv oarecare, această pedeapsă nu putea fi aplicată, atunci vinovatul era închis într-o „cămăruță strâmtă”, plină de fum. Iarna, vinovatul sau presupusul vinovat era legat gol de un copac; pe corpul său, se turna apă până ce îngheța⁷. Într-o zi, Hacquet l-a văzut pe judecătorul de la Frătăuți, cu care era bun prieten, cum prinsese „pe un flăcău care

⁵ Jean-Louis Carra motiva o asemenea sentință prin „invidia trezită în țara aceea de munca productivă a străinilor și, în parte, din ura nutrită de principele Ghica împotriva francezilor”, ură pe care el însuși o observase în repetate rânduri. *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea I (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 2000, p. 252-254; Dan A. Lăzărescu, *Imaginea României prin călători*, vol. I, 1716-1789, București, 1985, p. 214-216; C. Cihodaru et alii, *Istoria orașului Iași*, vol. I, Iași, 1980, p. 356.

⁶ Dan Horia Mazilu, *Lege și fărâdelege în lumea românească veche*, Iași, 2006, p. 287; Lazăr Cârjan, *Istoria poliției române de la origini până la 1949*, București, 2000, p. 49.

⁷ Hacquet aprecia că respectivele „tratamente [...] nu pot fi exercitate decât de barbari, dar firește că și poporul este și el la fel”. *Călători străini despre Țările Române*, vol. X, partea a II-a (volum îngrijit de Maria Holban, Maria M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu), București, 2001, p. 819.

tăiașe cu securea un cal al vecinului său, numai din răutate și ca să-și bată joc”. Tânărul găsit vinovat a fost condamnat să primească cizme „de lovituri de nuiiele *ad posteriora*”. Condamnatul a ascultat liniștit sentința, iar când oamenii stăpânirii au vrut „să-l pună pe bancă a rezistat cu furie”. Flăcăul a fost „întins pe capră” și a primit o bătaie cruntă; încă de la a zecea lovitură, sângele a tâșnit, dar flăcăul nu se ruga de îndurare, ci striga vorbe de ocară la adresa judecătorului. După a patruzecia lovitură, a tăcut, iar călătorul francez, care era și medic, a crezut că i s-a făcut rău și că era „gata să-și dea duhul în timpul pedepsei”. Cum a fost dezlegat, la intervenția lui Hacquet, care chiar ceruse să i se aducă vin sau apă pentru a-l înviora, flăcăul moldovean a sărit în sus, „și-a tras ȋțarii îndreptând ocări și batjocuri asupra executorilor și a zburat ca săgeata de nu-l mai putea ajunge nimeni”. Hacquet mărturisea că judecătorul și oamenii săi i-ar fi spus că „o asemenea pedeapsă nu are nici o însemnătate pentru un român”. El însuși văzuse în Banat și în Transilvania, oameni care primiseră și „până la două sute de ciomege”. Se pare că nația respectivă era rezistentă, de vreme ce călătorul francez scria că „nu rămânea nimeni schilod din acea bătaie”. „Experiența confirmă cu prisosință că această națiune, care este aspră din fire și din deprindere din copilărie și rea la suflet, poate răbda mult mai mult ca o alta mai civilizată”. Totuși, consemna el, „românii din Moldova sunt mai buni ca cei din Transilvania și Banat”⁸.

Contele de Langeron nota că tribunalul suprem, care se numea Divan, era compus din boierii divaniți. Președintele lui era marele vistier al țării, care judeca pricinile după bunul său plac. El trebuia să împartă această autoritate cu domnitorul. Generalul rus de origine franceză mai remarcă și corupția care domnea în justiția din Principate, astfel încât nu era un lucru neobișnuit ca un proces să fie rejudecat de mai multe ori și chiar să primească sentințe diferite: „Câtimea și valoarea plocoanelor ce se aduc noului vistier și celorlalți membri ai Divanului influențează de obicei judecarea procesului și adeseori cu atâta nerușinare, încât află trei sau patru hotărâri contradictorii pentru aceeași pricină”. Altădată, menționa „influența banilor în procese”⁹. Nu era un lucru neobișnuit ca judecătorii sau logofeții să provoace procese civile și penale sau să le aducă acuzații grave celor bogați (chiar și de crimă), „pentru a-i jupui”¹⁰.

Viceconsulul francez de la Iași, Joseph Parant, scria în 1798 că dreptatea supremă era împărțită de Divan, care era alcătuit din boieri pământeni, numiți tot

⁸ *Ibidem*, p. 819.

⁹ *Ibidem*, p. 934-935; *Călători străini despre Țările române în secolul al XIX-lea*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), (volum îngrijit de Georgeta Filitti, Beatrice Marinescu, Șerban Rădulescu-Zoner, Marian Stroia), București, 2004, p. 253, 336; *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa luminilor (1711-1821)*, (coord. P. Cernovodeanu, N. Edroiu), București, 2002, p. 306.

¹⁰ *Călători străini...*, vol. X, partea a II-a, p. 935; Victor Spinei, Michaela Spinei, *Însemnările cu caracter istorico-etnografic asupra Principatelor Române ale contelui de Langeron*, în *Hierasus*, IX, 1994, p. 378-379; *Istoria românilor*, vol. VI, p. 312-313.

de domn. Domnul putea să influențeze rezultatul unui proces, chiar să-l schimbe sau să-l anuleze după bunul său plac. Procesele se judecau „fără forme și fără dreptate” și arareori se încheiau¹¹. Era o practică obișnuită ca un proces judecat sub un anume domn, să fie redeschis sub succesorul său. Existau cazuri când aceeași pricină fusese judecată sub cinsprezece domni diferiți; se pare că această practică era chiar încurajată de cârmuire de vreme ce zece la sută din banii câștigați reveneau tribunalului. Se întâmpla adesea ca din cauza proceselor interminabile, averea în litigiu să fie „cu totul, înghițită de judecăți”¹².

Reinhard nota că marele Divan îndeplinea, în același timp, atribuții de Consiliu de Stat și Curte supremă de apel. În Principatele Române, de altfel, administrația se confunda cu justiția. Domnul era autoritatea supremă. Judecățile se făceau cel mai adesea prin viu grai, „nesocotindu-se transpunerea lor în scris”. Un proces odată judecat putea fi redeschis sub același domn sau sub un succesor de-al său¹³. Șeful poliției administrative și judecătorești se numea aga, în timp ce marele armaș supraveghea închisorile și aplica sentințele penale. Pedepsa cu moartea era rară, iar vinovatul de crimă era, de obicei, trimis la ocnă pe viață. Cum moldovenii și muntenii erau „lăsători și temători, [...] blânzi și docili”, criminalii proveneau de obicei din rândurile vagabonzilor străini și țiganilor. Reinhard remarcă și existența unor pedepse similare pentru țărani, dar și pentru boieri. Cum corupția domnea peste tot în conducere și administrație și cum „nedreptatea nu mai revolta pe nimeni”, Reinhard pomenea de crime cumplite rămase nepedepsite, dar și de pedepse date unor nevinovați. Judecătorii percepeau o taxă de patru la sută din valoarea obiectelor aflate în litigiu, dar era un lucru obișnuit ca acela care oferea mai mult să câștige procesul¹⁴. Pe plan local, ispravnicii împărțeau dreptatea. Împotriva sentințelor date de ispravnici, se putea face recurs la Divanul domnesc¹⁵.

¹¹ De fapt, Parant consemna că „ele nu se încheie niciodată și rar se întâmplă să nu fie aduse înaintea noului domn toate pricinile judecate de înaintașul său”. *Călători străini...*, vol. X, partea a II-a, p. 1309; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment I, vol. III, 1709-1812; *Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, Stabl. Grafic I. V. Socescu, 1889, p. 519; Idem, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supliment I, vol. II, 1781-1814, *Documente culese din Arhivele Ministeriului Afacerilor Străine din Paris de A. I. Odobescu*, București, 1885, p. 182; Tudor Voinea, *Le contenu social de la justice pénale en Valachie aux XIV-e – XVIII-e siècles*, în *RRH*, IX, 6, 1970, p. 953.

¹² Abia prin Regulamentul Organic a fost consfințită și în Principate autoritatea lucrului judecat, adică recunoașterea sentințelor anterioare. *Călători străini...*, vol. X, partea a II-a, p. 1309-1310; Hurmuzaki, *Documente...*, Supliment I, vol. III, p. 519; *Ibidem*, Supliment I, vol. II, p. 182; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, (coord. Dan Berindei), București, 2003, p. 86.

¹³ *Călători străini...*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 253.

¹⁴ *Ibidem*, p. 254; *Istoria românilor*, vol. VI, p. 508-509.

¹⁵ *Călători străini...*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 256.

Contele de Guilleminot observa în 1807 că Divanului sau Tribunalului Suprem i se supuneau restul tribunalelor din țară, „toate problemele de criminalistică, judiciare și comerciale”¹⁶. Observații similare se regăseau și la contele de Lagarde. Curios, ultimul s-a dus să-l vadă „pe domn ținându-și curtea de judecată”; acolo, i-a văzut pe boierii greci apropiindu-se cu smerenie de domnitor și uneori chiar „făcându-și semnul crucii cu tot atâta evlavie ca și când ar fi atins pragul unei catedrale”¹⁷. Călătorul francez menționa meritul lui Ioan Vodă Caragea în elaborarea unor legi, precum și înălțarea unor boieri în rang. Lagarde relatează, într-o scrisoare din februarie 1813, o ședință memorabilă la finalul căreia domnitorul Ioan Vodă Caragea și-a rupt topuzul în capul unui boier de curte, acuzat că ar fi fost necuviincios cu domnița Ralu, fiica sa. „Încântat de acest mare act de dreptate, s-a întors în apartamentul lui [...]”¹⁸.

Recordon menționa, la rândul-i, în scrisorile sale despre Țara Românească că Divanul, alcătuit de mitropolit și din „mai mulți miniștri ai cârmuirii” și prezidat de domn, era instanța supremă. Se țineau două ședințe publice pe săptămână. Acolo se judecau „în ultimă instanță toate pricinile de orice natură ar fi”¹⁹. Pe plan local, căpeteniile „forțelor armate”, de la nivelul fiecărui județ prezidau și o curte de judecată și aveau și o închisoare „chiar la ei acasă”. Avea dreptul de a aplica pedepse corporale celor găsiți vinovați, dar respectivii puteau scăpa plătind o anumită sumă de bani. Recordon aprecia că era o dregătorie „mai degrabă bănoasă decât onorabilă”²⁰.

Recordon mai amintea că și aga de poliție avea atribuții judecătorești asupra bucureștenilor: dacă se întâmpla ca vreun negustor cu amănuntul să fie prins cu greutăți prea ușoare sau cu marfă prea scumpă, el hotăra să le aplice pedepse corporale sau să le arunce marfa în stradă. El aprecia cea de-a doua pedeapsă aplicată contravenienților „mult mai plăcută pentru privitori decât cea dinainte”. De altfel, în mulțime erau destui amatori să capete pâine și alimente aruncate. El considera că „trebuie să fi asistat la asemenea scene ca să înțelegi cât de îndreptățită este o atare pedeapsă și pe câți fericește, cel puțin pentru câteva clipe, când pedepsește un amărât exact pe potriiva greșelii ce a făcut”²¹. Același secretar domnesc amintea și de abuzurile săvârșite de ispavnicii județelor asupra țăranilor. Cum se întâmpla ca plângerile să ajungă la domn, acesta porunea să se cerceteze și nu de puține ori îi

¹⁶ *Ibidem*, p. 367.

¹⁷ *Ibidem*, p. 566; Ovidiu Muntean, *op. cit.*, p. 126.

¹⁸ *Călători străini...*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 566-567.

¹⁹ *Ibidem*, p. 690.

²⁰ *Ibidem*; Ovidiu Muntean, *op. cit.*, p. 186.

²¹ *Călători străini...*, Serie nouă, vol. I (1801-1821), p. 691.

pedepsea pe vinovați. Asupra proprietăților aflate în litigiu se perpecea un impozit, numit zeciuală²².

Cu privire la organizarea justiției, Recordon scria că mai mulți domni fanarioți au înființat tribunale, unde trebuiau să fie judecate toate pricinile după „legile pe care le-au tipărit în limba română și în limba greacă, având la bază codul lui Iustinian”. În ultimă instanță, pricinile erau judecate de Divan, prezidat de domn. Respectivul își impunea uneori voința „mai presus de legi” și anula după bunul său plac sau după propriul interes „judecățile sau sentințele date de tribunalele inferioare, conform codului”. Se întâmpla uneori ca instanțele de judecată inferioare să se călăuzească după „datina țării”. Cum acele legi nu erau tipărite, jurisprudența era „foarte arbitrară” și neajunsurile ei evidente. A fost cauza pentru care „domnul Ioan Caragea” a dat o nouă legislație „fixă, întemeiată pe un nou cod de legi, promulgate și tipărite sub cârmuirea sa”.

Pe plan local, judecau vornicii și ispravnicii, iar în orașele mai mari existau mai multe tribunale. Recordon consemna că „părțile nemulțumite de hotărârile acestor tribunale” aveau, de obicei „mai multă energie și mai multe mijloace pentru a-și reclama drepturile decât țăranii sfioși, [...] preferând înainte de orice nemișcarea și lenea”. Sentințele lor erau aduse la cunoștința domnului și a Divanului²³.

Supușii străini din Moldova și Valahia erau justițiabili numai în fața propriilor consuli pentru litigiile ce ar fi putut să se ivească între ei. Litigiile de natură civilă sau comercială se judecau după legile țării de origine a suditului. Pricinile de natură civilă, comercială sau penală dintre un pământean și un sudit erau de competența tribunalelor locale, dar prezența consulului sau a dragomanului consulatului puterii respective era obligatorie. Citarea sudiților se făcea numai prin intermediul consulilor lor. Împotriva hotărârilor instanței supreme din Principate, Divanul domnesc, sudiții puteau face recurs la Divanul imperial de la Constantinopol. Erau avantaje menite a asigura supușilor străini un regim juridic preferențial, care au fost apărute cu strășnicie de consuli străini sub jurisdicția cărora se aflau sudiții. Uneori, ele au fost și depășite prin extensiunea abuzivă a jurisdicției consulare²⁴.

Pentru procesele dintre pământeni și sudiți, după instalarea consulatelor străine în Principate, a fost creată o instanță specială, Departamentul Pricinilor Străine, care judeca procesele civile dintre cele două părți menționate cu asistența consulului sau a dragomanului consulatului respectiv. În cazul proceselor de

²² Din veniturile care rezultau de acolo erau plătite pensiile dregătorilor. *Ibidem*, p. 692.

²³ *Ibidem*, p. 693; Ovidiu Muntean, *op. cit.*, p. 219.

²⁴ Stela Mărieș, *Supușii străini din Moldova în perioada 1781-1862*, Iași, 1985, p. 69, 70, 104; Dan Bădăraș, Ioan Caproșu, *Iașii vechilor zidiri până la 1821*, Iași, 1974, p. 275-276; N. G. Dossios, *Justiția în Principatele Dunărene. Contribuție la istoria dreptului în România de odinioară*, Iași, 1911, p. 21.

natură penală, Departamentul Pricinilor Străine se limita numai la primirea reclamațiilor și completarea actelor, procesul fiind trimis mai departe Departamentului Pricinilor Criminalicești. Nu de puține ori consulii străini din Moldova, interpretând abuziv tratatele încheiate de puterile europene cu Poarta otomană, cereau ca sudiții care săvârșiseră infracțiuni să fie judecați de instanțele consulare și pedepsiți în țara de origine a vinovatului. Consulii străini nu vroiau să admită judecarea sudiților și punerea în executare a sentințelor penale de către autoritățile pământene²⁵.

La 18/30 mai 1830, consulul francez Viollier solicita Departamentului Pricinilor Străine să fixeze o zi pe săptămână în care să se judece procesele în care erau implicați „supuși și protejați francezi”. Cererea era făcută în contextul în care dragomanul consulatului făcuse mai multe drumuri inutile la Departamentul respectiv²⁶. Din 1841, Austria a solicitat ca sudiții austrieci care au comis fapte penale în Moldova să fie predați Agenției consulare austriece. Aceasta trebuia să-i trimită în țară, cu sentința de condamnare. Executarea acesteia trebuia să aibă loc în Austria. Între 1844-1845, consulii austrieci au cerut ca tribunalele țării să se limiteze numai la instrucția procesului în care era implicat un sudit imperial, actele instrucției să-i fie remise pentru a putea fi trimise, împreună cu acuzatul, în țara de care acesta depindea din punct de vedere jurisdicțional. Procesul trebuia, astfel, să fie judecat definitiv în Austria. În fapt, era o încercare de sustragere a sudiților austrieci de sub autoritatea tribunalelor pământene pentru infracțiunile săvârșite în Moldova. Cererea Austriei, deși abuzivă, a fost satisfăcută în parte. La 30 ianuarie 1845, Mihai Sturdza, în ideea de a evita un conflict cu puternicul vecin, a dispus ca ori de câte ori se va trimite în Austria vreun condamnat în vederea executării sentinței, împreună cu el să fie trimise și actele instrucției procesului²⁷.

La 25 iunie 1822, Tancoigne, consulul francez de la București, îi scria lui Montmorency despre abuzurile administrației: un ispravnic, care mai înainte câștiga pe an vreo patru sau cinci mii de piaștri, în acele vremuri reușea să adune 60 sau 85 de mii; justiția se regăsea într-o stare de dezordine generală; cu excepția Divanului, tribunalele civile nu mai existau, iar cei care judecau erau, cel mai adesea, oameni care nici măcar nu cunoșteau legile. Consulul francez consemna că în sala

²⁵ Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XIX, Partea a II-a, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare austriace (1798-1812) culese de Eudoxiu de Hurmuzaki publicate după copiile Academiei Române de Ion I. Nistor*, Cernăuți, Institutul de Arte grafice Glasul Bucovinei, 1938, p. 621; Gh. Ungureanu, *Justiția în Moldova (1741-1832)*, Iași, 1934, p. 25, 31, 55, 58; Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 70-71, 76-77.

²⁶ „Sans pouvoir y faire juger les proces”. Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 60.

²⁷ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XIX, Partea a II-a, p. 622; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 53, 55, 61.

de judecată judecătorii, avocații, cei care asistau, gărzile armate ale pașei se amestecau și adeseori ședințele se terminau cu violențe și amenințări²⁸.

La 30 mai 1823, Hugot consulul francez de la București îi scria lui Chateaubriand despre asasinarea unui valah de către un turc, fără nici un motiv aparent, într-o cafenea din oraș. După ce l-a înjunghiat pe valah, turcul ar fi plecat liniștit, fără ca nimeni să-l oprească. Consulul francez amintea că doar cu un an în urmă turcii comiteau astfel de acte zilnic; de altfel, erau și singurii care aveau permisiunea de a purta arme. Într-un astfel de caz, consemna Hugot, ar fi fost inutil să ceri să se facă dreptate pentru că niciodată un turc nu a fost pedepsit pentru uciderea unui locuitor al țării²⁹. La 15 iulie, Hugot amintea, într-un alt raport consular, despre arestarea boierului Niculescu, pe motiv că și-ar fi informat un servitor bănuțat că ar fi fost eterist că urma a fi arestat de oamenii domnitorului. Consulul francez se întreba cu ocazia aceluiași eveniment dacă boierul valah va fi trimis în Turcia sau dacă urma să fie judecat de domn după legile țării. Cât despre acestea, consulul francez scria că încă nu reușise să-și procure un exemplar, care, de altfel, nu exista nici la prinț, nici la divan³⁰.

La 6 februarie 1824, Hugot îi scria aceluiași Chateaubriand despre jaful comis asupra unor negustori care mergeau de la București la Brașov. Deși atacatorii fuseseră deghizați, erau bănuți chiar albanezii din garda domnului. Paguba era de 102.000 de piaștri. Bieții negustori, cărora guvernul nu le permitea să poarte arme ca să se poată apăra, au încercat să se opună atacatorilor. Unuia i s-a tăiat nasul, iar alții au fost răniți. Consulul francez sublinia că era un lucru obișnuit, având în vedere starea de anarhie și de inerție din Principat și că nu li se va face dreptate negustorilor jefuiți³¹. Se pare, totuși, că Hugot se înșelase de vreme ce tot el semnala, într-un raport consular din 13 martie 1824, că hoții fuseseră descoperiți; erau niște boieri care au și fost închiși la curte, iar suma furată a fost recuperată. Opinia publică însă, nota consulul francez, era convinsă că în spatele acelor boiernași se aflau persoane mai importante³².

În timp ce Laurençon consemna pe la 1822 că valahii erau „un popor blând și prea puțin aplecat spre rău”, unde pedeapsa cu moartea era foarte rar aplicată, Thouvenel sublinia pe la 1840 că „moartea a dispărut din codul penal”³³. Pe lângă pedeapsa capitală, mai fuseseră abolite și tăierea mâinii, „schingiuirea și luarea averii”. A fost totuși menținută pedeapsa cu munca silnică la saline. Se pare că

²⁸ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVI, p. 1052; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 23.

²⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVI, p. 1104; C. Cihodaru *et alii*, *op. cit.*, p. 461.

³⁰ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVI, p. 1107.

³¹ *Ibidem*, p. 1135; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 60.

³² Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVI, p. 1139.

³³ Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 49.

voiajorul francez se înșela de vreme ce ultima execuție din Moldova, spre exemplu, a avut loc în toamna anului 1847³⁴.

La București, Thouvenel chiar a avut ocazia să viziteze închisoarea centrală, care nu i s-a părut că ar fi arătat mai rău decât cele din Franța. Cele mai frecvente pedepse care le erau aplicate vinovaților erau cele corporale, în timp ce femeile adultere erau plimbate pe străzi, legate călare pe un măgar cu fața spre coada animalului, în timp ce strigau, obligate fiind, „Cine-o face ca mine ca mine să pățească!”³⁵.

La 15 martie 1832, Lagau³⁶, observând diferența dintre teoria și practica juridică „regulamentară”, îi scria lui Sébastiani, că de la instituirea Regulamentelor Organice, nu s-a schimbat mare lucru în felul de a face dreptate în cele două provincii: se judeca tot după cutumă, sentințele se dădeau cu voce tare; ele erau scrise doar atunci când în procese erau implicați și supuși străini, care erau asistați de dragomanul consulatului de care aparțineau³⁷.

La 6 aprilie 1838, Huber menționa într-un raport consular transmis din Iași lui Molé că, în ciuda introducerii Regulamentului Organic, justiția își păstrase caracterul venal, iar celui sărman i se încălcau adesea drepturile și i se luau în mod abuziv bunurile³⁸. La 7 mai, Chateaugiron, consulul francez de la București sublinia

³⁴ Era vorba de execuția fraților Cuciuc, care și-ar fi ucis tatăl, în complicitate cu mama vitregă. Evenimentul a avut loc la 25 octombrie 1847, iar câteva zile mai târziu, Gavril Buzatu, ultimul călău din Moldova, „fu trimes la Dorohoi, ca să spânzure pe mama vitregă a fraților Cuciuc”. N. A. Bogdan consemna că, după „aceste execuții, Gavril Buzatu își termină cariera de călău de capete, continuând însă încă un timp cu executarea pedepselor corporale simple a biciuirilor [...] până aproape de detronarea lui Mihail Sturza-Vodă, când asemenea spectacole publice se suprimară și Gavril Buzatu, pus în pensie, fu trimes să-și sfârșească restul zilelor sale la mănăstirea Secu, unde el se și călugări”. N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială, ilustrată*, ediția a II-a, Iași, 1913, p. 492-494; G. Sion, *Proză. Suvenir contimporane*, ediție îngrijită de Radu Albala, București, 1956, p. 190-191.

³⁵ Neagu Djuvara, *Între Orient și Occident. Țările Române la începutul epocii moderne (1800-1848)*, traducere de Maria Carpov, București, 1995, p. 222; Ovidiu Muntean, *op. cit.*, p. 140-141; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 50.

³⁶ Același consul francez a lăsat și o serie de observații definitorii pentru starea de spirit ce domnea în Principate: „Străini de ideile de dreptate și nedreptate, fără să vadă în civilizație decât ceva care le flatează gustul, neadmițând altceva în afară de privilegiile lor și de regimul sprijinit de voința și capriciile lor, boierii au primit toate ameliorările cu o extremă neîncredere și cu o nemulțumire ascunsă. În loc să se bucure de sprijinul lor, președintele a găsit la ei doar o aparentă supunere”. Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, vol. XVII, *Correspondență diplomatică și rapoarte consulare franceze (1825-1846) culese de Eudoxiu de Hurmuzaki, publicate după copiile Academiei Române de Nerva Hodoș*, Inst. de Arte grafice Carol Gobl, București, 1913, p. 239-240; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, p. 85, 91.

³⁷ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, p. 266; Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 3.

³⁸ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, p. 696-697; Manuel Guțan, *Istoria dreptului românesc*, ediția a 2-a, revăzută și adăugită, București, 2008, p. 147.

și el venalitatea justiției valahe; el mai sublinia că ministrul justiției, boierul Știrbei, „un om integru, partizan moderat al Rusiei de nevoie, dar care nu era vândut” rușilor, dorea să reformeze acest domeniu, dar opoziția boierilor îl împiedica să facă acest lucru³⁹.

J. A. Vaillant semnală corupția care domnea la toate nivelurile societății românești, dar mai cu seamă în rândurile administrației și justiției: „judecătorul care nu și-a îndeplinit misiunea, administratorul care a săvârșit o deturnare sunt la adăpostul urmăririi; spiritul de familie și de castă îi susține împotriva sancțiunii legii”⁴⁰; în timp ce posturile erau vândute după bunul plac al cârmuitorilor, tribunalele civile se făceau remarcate prin „parțialitate” și „arbitraj”, iar cele criminale prin „echitate” și „blândețe”⁴¹.

Într-o anexă a unei depeșe politice datate la 28 ianuarie 1839, consulul francez de la Iași, Felix Colson invocă și el abuzurile care se făceau în tribunale, încurajate de domnitor însuși și de reprezentatii Rusiei în Principate. Consulul francez consemna că Rusia îl încuraja „pe domnitor să întrețină arbitrarul în tribunale, să caseze sentințele juste și să le confirme pe cele nedrepte, ea dispune de averile tuturor și, prin procese, îi îmbogățește pe partizanii săi și-i ruinează pe cei potrivnici”⁴².

Atât Vaillant, cât și Colson observaseră că moșiile țăranilor liberi din satele răzeșești erau acaparate una după alta de boierii care se foloseau de cele mai neomenoase procedee apărute de o justiție părtinitoare, care conducea adesea la o luptă permanentă din partea țăranimii, la răzvrăti⁴³.

Despre corupția și venalitatea care domnea în rândul celor care trebuiau să împartă dreptatea și despre practica cumpărării judecătorilor scria în mai 1845 și consulul Billecocq⁴⁴.

Suflul înnoitor al epocii reclama curmarea abuzurilor, instituirea domniei legii într-o societate care se arăta predispusă desprinderii de Orient în domeniul

³⁹ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, p. 701-702.

⁴⁰ J. A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Valaques et Moldaves résumés sous le nom de Romans*, vol. II, Paris, 1844, p. 375-379; Dan Berindei, *Mărturia lui J. A. Vaillant asupra societății românești prepașoptiste*, în volumul *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997, p. 131; Ovidiu Muntean, *op. cit.*, p. 203.

⁴¹ J. A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, Langue, Littérature, Orographie, Statistique des peuples de la langue d'or, Ardaliens, Valaques et Moldaves résumés sous le nom de Romans*, vol. III, Paris, 1844, p. 260.

⁴² Cornelia Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1848*, București, 1967, p. 130, 140-141.

⁴³ Gh. Ungureanu, *Frământări social-politice premergătoare mișcării revoluționare din 1848 în Moldova*, în *Studii. Revistă de istorie*, anul XI, 3, 1958, p. 52-53.

⁴⁴ Hurmuzaki, *Documente...*, vol. XVII, p. 1053; Manuel Guțan, *op. cit.*, p. 147-148.

moralității publice, dar în care viața socială și politică era dominată de venalitate, iar banii „țineau loc de acte, legi și forme”, potrivit unui memoriu întocmit de boierii moldoveni la 20 februarie 1844⁴⁵. În lipsa sau insuficiența cadrelor autohtone, a unui învățământ în domeniul juridic corespunzător până la fondarea Academiei Mihăilene, dar chiar și după acea dată, autoritățile au apelat la practicieni și specialiști provenind din rândurile alogenilor, care s-au stabilit în Principate, dar și-au păstrat și statutul de sudit⁴⁶. Menționăm prezența și activitatea desfășurată de avocatul francez J. Gall, originar din Paris, fost secretar al domnitorului Mihail Sturdza⁴⁷, precum și de publicistul de aceeași naționalitate, Gallice, profesor la Academia din Iași⁴⁸.

Realitățile românești oglindite în scrierile călătorilor și consulilor francezi care doar au traversat sau chiar au rezidat pentru o vreme în Principate, la finele celui de-al XVIII-lea veac și aproximativ în prima jumătate a celui următor, reprezintă importante surse pentru reconstituirea imaginii societății românești din acele vremuri. Imaginea Principatelor Române și a locuitorilor ei, cu multiple aspecte de viață cotidiană, socială, politică s-a conturat în opinia publică europeană destul de timid încă din secolul al XVIII-lea. După congresul de la Viena, imaginea își va urma mersul ascendent, la început exclusiv în funcție de

⁴⁵ I. C. Filitti, *Documente din vremea Regulamentului Organic*, București, 1935, p. 107; Manuel Guțan, *op. cit.*, p. 192.

⁴⁶ Fără îndoială, juristul Christian Flechtenmacher era figura cea mai proeminentă: respectivul a fost profesor de latină, germană și drept la Academia Mihăileană, a studiat și a obținut titlul de doctor în drept și filosofie la Viena. A tradus în limba română codul civil austriac, utilizat ulterior ca plan și metodă la întocmirea Codului Callimachi. Până către finalul vieții, a fost juristul oficial al statului Moldova. În același domeniu, a activat și austriacul Anton Winckler, de formație jurist, economist și publicist, membru al Societății de medicină și istorie naturală, dar și suditul britanic Corvissiano Pierre. Dumitru Vitcu, *Contribuția alogenilor la procesul modernizării societății românești în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Note preliminare*, în Dumitru Vitcu, Dumitru Ivănescu, Cătălin Turliuc (coord.), *Modernizare și construcție națională în România. Rolul factorului alogen, 1832-1918*, Iași, 2002, p. 34; *Istoria românilor*, vol. VI, p. 821-822; N. G. Dossios, *op. cit.*, p. 10; Manuel Guțan, *op. cit.*, p. 142.

⁴⁷ Mihail Sturdza a fost adeptul moderației în abordarea juridică a fenomenelor sociale, fiind, pesemne, influențat de lecturile franceze și italiene, mai ales de E. Sièyes, Edouard Alletz, Gaetano Filangieri, Cesare Beccaria: „În veacul nostru, care este în totul pozitiv – reflecta domnitorul – adevăratul drept la recunoștință publică derează din îmbunătățirile cele mai soțiale [...] Cu cât îndeletnicirea va urma într-o se îmbunătăți fizicul și moralul unui norod, cu atât se împuținează și aspra aplicație a pravilelor”. Deși gândirea sa nu s-a materializat în plan practic, preocupările sale în domeniul dezvoltării organice a Moldovei și diminuării decalajului evolutiv au reprezentat o evidență chiar și pentru detractorii săi. Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 35; D. Ciurea, *Civilizația în Moldova în perioada 1834-1849*, în *AILAI*, XIII, 1976, p. 21.

⁴⁸ Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 159; Dumitru Vitcu, *op. cit.*, p. 34-35.

desfășurarea chestiunii orientale, apoi începând cu al patrulea deceniu al secolului al XIX-lea sub imboldul tinerilor români care-și făceau studiile în Franța și a francezilor filoromâni.

Obsevatorii francezi, fie ei voiajori sau consuli, au surprins, în scrierile lor, aspecte dintre cele mai diverse privind organizarea judecătorească din cele două Principate. Dacă Carra, conșii de Langeron, de Guilleminot și de Lagarde sau Recordon s-au oprit asupra aspectelor organizatorice, au menționat, totuși, și abuzurile săvârșite la nivel local și central. Se regăsesc în scrierile unor alogeni precum Carra, Hacquet, Parant, Recordon, Tancoigne, Hugot tot felul de exemple ilustrative pentru starea justiției din cele două Principate din perioada precedând revoluția de la 1848. Alteori, regăsim informații despre redeschiderea unor procese sub mai mulți domni, despre sentințe diferite date pentru aceeași cauză, dar și despre impozitarea sau chiar pierderea averilor aflate în litigiu.

Informații despre corupția care domnea în justiție, abuzurile și practica cumpărării proceselor, chiar și până către finalul intervalului temporal studiat revin cu insistență în scrierile sau rapoartele lui Carra, Langeron, Recordon, Tancoigne, Hugot, Lagau, Huber, Chateaugiron, Vaillant, Colson sau Billecocq. Dezordinea și lipsa legilor în domeniu, pedepsele corporale aplicate vinovaților se regăsesc și ele în scrierile lui Carra, Hacquet, Lagarde, Tancoigne, Thouvenel, Lagau, Colson sau Billecocq. Conte de Guilleminot chiar pomenește despre un incident petrecut în 1813 la curtea lui Ioan Vodă Caragea în timpul judecării unui proces, Recordon amintește despre pedepsele aplicate negustorilor bucureșteni contravenineți. Alteori, în scrierile oaspeților francezi se strecoară și unele erori: era cazul lui Thouvenel care susținea că la 1840, și nu la 1847, avusese loc ultima execuție din principatul Moldovei. În schimb, condițiile din închisoarea din capitala valahă i se păreau aceluiași călător asemănătoare cu acelea din Franța și acceptabile.

Hacquet, Reinhard și Laurençon au făcut și câteva considerații cu privire la firea românilor, ultimii doi remarcând caracterul bând al acestei nații. În orice caz, românii din Moldova și Valahia erau, în opinia medicului Hacquet, mai buni decât aceia din Transilvania sau Banat.

După introducerea Regulamentelor Organice, Lagau, Huber, Chateaugiron, Vaillant, Colson sau Billecocq sesizau diferența dintre teoria și practica juridică regulamentară, menținerea caracterului venal, abuziv și părtinitor al justiției din Principate. În schimb, Chateaugiron remarcă rolul și contribuția boierului Știrbei, partizan al Rusiei, dar dorind să reformeze justiția din Țara Românească. Alături de o serie de figuri autohtone, remarcăm și prezența unor supuși francezi precum Gall sau Gallice care și-au adus aportul la reformarea domeniului studiat.

Sudiții prezenți în Principatele Române în perioada studiată, fie ei profesori, medici, ingineri, arhitecți, artiști, librari, meșteșugari, negustori sau juriști, deosebindu-se prin formație, obiceiuri, moravuri și credințe religioase de

pământenii, au constituit incontestabil un factor de progres, contribuind din plin la dezvoltarea cultural-artistică, științifică, edilitară și sanitară a Moldovei și Valahiei, la europenizarea legislației civile și comerciale, la modernizarea societății moldovenești din prima jumătate a secolului trecut⁴⁹.

*LA JUSTICE DANS LES PRINCIPAUTÉS ROUMAINES
DANS LA VISION DES VOYAGEURS ET CONSULS FRANÇAIS
AVANT LA RÉVOLUTION DE 1848*

(Résumé)

Les réalités roumaines que les voyageurs et les consuls français, qui traversèrent ou même siégèrent dans les Principautés Roumaines pour quelque temps, aperçurent à la fin du XVIIIème siècle et pendant la première moitié du siècle suivant, représentent des sources importantes pour reconstituer l'image de la société roumaine de cette époque-là. Ceux-ci saisirent les aspects organisationnels du domaine juridique, mais mentionnèrent aussi les abus commis au niveau local et central, ainsi que des exemples illustratifs. On retrouve, de plus, des informations sur la réouverture des procès, sur les sentences contradictoires données pour la même cause, sur l'imposition ou même la perte des fortunes litigieuses.

Carra, Langeron, Recordon, Tancoigne, Hugot, Lagau, Huber, Chateaugiron, Vaillant, Colson ou Billecocq surprirent la corruption qui régnait en justice, ainsi que les abus et la pratique d'acheter les procès, même vers la fin de l'intervalle temporel pris en considération. Après l'adoption des Règlements Organiques, Lagau, Huber, Chateaugiron, Vaillant, Colson ou Billecocq aperçurent la différence existante entre la théorie et pratique juridique, le maintien du caractère vénal, abusif et biaisé de la justice dans les Principautés. On y remarque, aussi, la présence des sujets tels Gall ou Gallice qui contribuèrent à la réforme du domaine étudié.

⁴⁹ Stela Mărieș, *op. cit.*, p. 160, 163; *Istoria românilor*, vol. VII, tom I, p. 160.